

JASMIN HODŽIĆ

PROZODIJSKA OBILJEŽJA IMENICA NA PRIMJERU TELEVIZIJSKE DRAME *HASANAGINICA* (1983)

Sažetak: Ovaj rad ispituje akcenatske osobine imenica u televizijskoj drami *Hasanaginica*. Cilj je ispitati našu upotrebnu ortoepsku normu u jeziku medija, u ovom slučaju na primjeru igranog programa na televiziji, zatim pronaći akcenatske dublete, te kolebanja u distribuciji prozodijskih obilježja, posebno kvaliteta i kvantiteta akcenta, kao i prisustvo osobine prenošenja akcenta na proklitiku, i postakcenatske dužine, a sve posebno s obzirom na neustaljene i još do kraja neutvrđene obrasce naše normativne akcentologije.

Ključne riječi: prozodija, akcent, ortoepaska norma, imenice, tv-drama *Hasanaginica*, Vuk-Daničićev akcent

Uvod

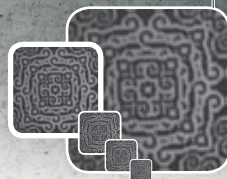
Televizijska drama *Hasanaginica* napisana je 1974. (na 200. godišnjicu Fortisove *Hasanaginice*) po autorstvu Alije Isakovića, a realizovana kao tv-drama u produkciji TV Sarajevo 1983. godine. Po organskom idiomu, originalni tekst (Fortisove) balade *Hasanaginica* pripada novoštokavskom ikavskom dijalektu, kojem je (upravo kao novoštokavskom) svojstven četveroakcenatski sistem, dakle kao i u standardnom jeziku, pa nije bila nužna neka posebna intervencija producenta ili lektora kad je u pitanju bliskost jezika (u ovom slučaju govora, izgovora) dramatizirane *Hasanaginice* jeziku balade.

Prozodijska obilježja u ovoj tv-drami opisujemo s ciljem sagledavanja upotrebne ortoepske norme, s obzirom na jezik medija kao vid javnog govora, koji kao takav ima utjecaja na govor pojedinaca; a ne s ciljem procjene o procentu bliskosti jezika televizijske *Hasanaginice* jeziku njenog originala. Jasno je da (još) ne postoji konsenzus o ujednačenosti ortoepske norme kad je u pitanju naša prozodija, no, u ovom radu kao normativni izvor će poslužiti Vuk-Daničićev akcenatski sistem, a koji je uglavnom prisutan i u našim normativnim priručnicima. U jeziku televizijske drame *Hasanaginica* (1983) ispitujemo prozodijska obilježja kod imenica, prije svega distribuciju prozodijskih obilježja, zatim greške u izgovoru s obzirom na postojeće akcenatske varijante (sagledavamo da li ima primjera neovjerenih akcenatskih rješenja), zatim greške u kvantitetu i kvalitetu akcenta, postakcenatske dužine, prenošenje akcenata na proklitiku – uz poređenje prema (uslovno rečeno) normativnoj prozodiji.

Korpus, ciljevi i zadaci istraživanja

Igrani program na televiziji može biti dobra osnova za proučavanje prozodijskih obilježja u našem jeziku, bez obzira na to da li su pojedina akcenatska rješenja moguća samo kao slika dijalekatske pripadnosti glumca koji tumači ulogu, ili su u saglasnosti s normativnom akcentologijom. Bitno je da je riječ o živom govoru, o govornom jeziku, koji je u ovom slučaju lahko dostupan za proučavanje. Zato je u prvom redu potrebno opisati prozodijska obilježja takvog govora, a potom tražiti opravdanost pojedinih rješenja u pravilima normativne akcentologije ili u uobičajenom izgovoru na širem govornom području, a koji može i da ne bude u skladu s nekim normativnim principima. Zato je jedan od ciljeva ovog rada ispitati prozodijska obilježja igranog programa u produkciji TV Sarajevo (u ovom slučaju na primjeru tv-drame *Hasanaginica*) kao pogodnu bazu za opis i popis akcenatskih rješenja kod imenica u našem jeziku, ili za izvođenje pojedinih zapažanja i opservacija teorijske naravi. Sekundarni cilj je pokazati kako u pojedinim slučajevima dijalekatska pripadnost

(porijeklo) glumaca može, ali i ne mora, utjecati na usaglašenost primjera iz korpusa s primjerima koji su ovjereni normom ili općom upotrebom.

Akcentatska norma prema Vuku i Daničiću u odnosu na savremenu ortoepsku normu

Još je od gramatike Tome Maretića (1899) postalo uobičajeno da se akcentatska problematika u gramatikama opisuje uglavnom po principu preuzimanja Vuk-Daničićevog akcentatskog sistema (v. Delaš 2013), pa su i normativne gramatike s manjim odstupanjima akcentatski sistem predstavljale po principima Vuk-Daničićeve akcentuacije, osim u slučaju primjene tzv. analoškog akcenta; no, ustalili su se kao normativni (uobičajeni) i neki akcenti utemeljeni kao akcentatski dubleti, a posebno kao dijalekatski utemeljena odstupanja, odnosno, ona neslaganja u akcentu između savremenih ijekavskih govora i Vuka, koja se, naravno, izdižu i na nivo standarda, s obzirom na karakter novoštokavskih narodnih govora, a u prvom redu ovdje se može navesti primjer akcentuacije dvosložnog refleksa glasa jat, a zatim i princip vezanosti silaznih akcentata za inicijalni slog.

Isto tako, posebno je interesantan i slučaj prenošenja akcentata na proklitiku, a činjenično je stanje da je istočno i zapadno od terena bosanskohercegovačkih govora slabije u upotrebi prenošenje akcentata na proklitiku nego u samoj BiH.

Detaljne pojedinosti o uobičajenim odstupanjima od klasičnog Vuk-Daničićevog akcentatskog sistema dao je Peco (1987: 240).

U svojoj studiji o akcentima, Đ. Daničić je, što se imenica tiče, podijelio akcentatske tipove imenica po morfološkom kriteriju: akcenti kod imenica ženskog roda na -a, akcenti kod imenica muškog roda na suglasnik, itd. (v. Daničić 1925).

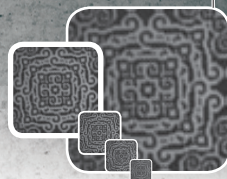
Za aktuelnu standardološku akcentuaciju bitno je da ona čuva naslijeđe progresivnih novoštokavskih govora, s četiri akcenta i postakcenatskom dužinom.

Manje ili veće neusaglašenosti mogu se naći u kvalitetu i kvantitetu akcenta, distribuciji akcenata, dvojaka rješenja kod prenošenja akcenata, pitanje redukcije postakcenatske dužine, itd.

Prenošenje akcenta na proklitiku – novi uvidi

Poznato je kako se u našim govorima ipak koriste izgovorne varijante i s prenošenjem, i bez prenošenja akcenta, zavisno od prilike do prilike. Verzija bez prenošenja pogotovo je svojstvena formalnom (službenom) govoru, ili, ako to nije govor već „čitanje” teksta! U osnovi, moguće je toj razlici naći adekvatan opis. Naprimjer, kod nas se koristi i *ù_Jablanici*, ali i *u Jàblanici*, i oboje je sasvim uobičajeno. Prvo je uobičajnije za stanovinike Jablanice i za to postoji POSEBAN razlog, koji može generalno važiti za prenošenje. Naime, onda kada je prisutnija veća frekventnost upotrebe datog primjera, odnosno, ako po kriteriju poznato / nepoznato prevladava ovo prvo, tada će i prenošenje akcenta biti uobičajnije. To se opet može povezati sa spomenutim formalno / neformalno (službeno / neslužbeno) – u svakodnevnom govoru ima više prenošenja akcenata. Iz istog razloga može se koristiti i *ù_kući*, i u *kùći* (*nà_kući*, i *na kùći*, i sl.) samo zavisno do prilike u kojoj to govorimo¹. Drugo, mislim da nekad u svemu tome igra ulogu i red riječi u rečenici – ako rečenica počinje

¹ Rečenicu: „Eno je na kući!” kao odgovor na pitanje „Je li neko vidio onu crnu mačku?” – u slučaju da vam se npr. obraća majka ili sestra, i da vam je i kuća, i mačka, i vlasnik – sve „poznato”, vjerovatno ćete odgovoriti s prenošenjem akcenta! I suprotno, u slučaju kada vam se obrati neki, recimo, turist! Mislim da se ne bi trebalo zalagati za jedan slučaj, isključujući suprotno rješenje! A, drugi su sasvim slučajevi gdje dolazi do razlike u značenju u pojedinim poznatim konstrukcijama. Također, neće biti prenošenja ako ubacimo novu riječ u sintagmu (između prijedloga i imenice) i tako „razbijemo uobičajenu vezu”.

prijedložnom sintagmom, postoji vjerovatnoća da se neće prenijeti akcent. Međutim, u oba slučaja, razlog / uzrok je isti kao onaj „iz Jablanice”: naviknutost na pojam o kojem se govori! Iz istog razloga neki će stavnovnici na sjeveru BiH prenijeti akcent tamo gdje na jugu nema prenošenja, i obratno. Da je formalno / neformalno, službeno / neslužbeno, poznato / nepoznato, dobar kriterij, pokazuje i konstatacija:

„Odstupanja od pravila starog ili novog prenošenja silaznih naglasaka na proklitike može se pratiti u dvama smjerovima. Jedno odstupanje zasnovano je na sužavanju pravila prenošenja silaznih naglasaka, a drugo na proširivanju kategorija koje nisu propisane ili nisu precizno definirane u gramatikama. Kada je u pitanju sužavanje, ova kategorija može se ponajprije uočiti u tzv. zvaničnom jeziku, medijskom jeziku, jeziku obrazovanja, administracije, jeziku urbane sredine i sl.” (Kalajdžija 2009: 374).

No, za razliku od tvrdnje da se u slučajevima neprenošenja takvi primjeri tretiraju kao: „primjeri koji pokazuju nepoštivanje prozodijske norme” (Kalajdžija 2009: 375), u ovom radu se govori o drugim (prethodno pomenutim) funkcionalno-semantičkim i stilističkim parametrima koji neprenošenje u pojedinim slučajevima zapravo čine ovjerenim. Taj efekt uobičajenog, poznatog, uvriježenog, ustaljenog i sl. potvrđuje se i ovdje: „...govornici koji dolaze sa datoga terena gotovo dosljedno prenose silazne naglaske na proklitike u kategorijama imena toponima (u najširem smislu), dok se vrlo često događa da govornici koji ne dolaze sa toga terena nemaju prenošenja silaznih naglasaka” (Kalajdžija 2009: 375). Dakle, govornicima „s datog terena” njihov grad je u govoru već ustaljeno prisutan; odnosno: „da postoji vrlo živa tendencija u prenošenju silaznih naglasaka na proklitike iz najrazličitijih morfoloških i leksičkih kategorija i dalje postoji tendencija u kojoj se ne uvijek i ne po svaku cijenu prenosi silazni naglasak na proklitiku” (Kalajdžija 2009: 378). Posebno su zanimljiva zapažanja o utjecaju sintakse na prozodiju, u ovom radu

u nekoliko navrata data u primjeru reda riječi, a više o tome vidjeti u: Talić (2014). Iz primjera u korpusu, vidi se prisustvo osobine prenošenja akcenta na proklitiku, bilo da se radi o starom ili novom prenošenju, ali tu su i pojedini primjeri bez prenošenja akcenta.

Primjeri starog prenošenja akcenta

U većini slučajeva na primjerima iz odabranog korpusa provodi se staro prenošenje akcenta na proklitiku, po principu metatakse, bilo da se radi o prenošenju s promjenom trajanja (dugosilazni postaje kratkosilazni) kao u primjerima (1), (2), (3) i (4), ili samo o pomjeranju akcenta, kao u ostalim primjerima. Neke od primjera pogledajmo u nastavku:

(1) ù_brōd : u brōd

„Naš podložnik Smail je silom svezan i **ù_brōd** unesen.” (Beg Pintorović)

(2) dō_mōra : do mōra

„...umetati se našijem glavama niz ovu klišku strmen, odavlen **dō_mōra!**” (Beg Pintorović)

(3) òd_mōra dō_mōra : od mōra do mōra

„Prid nami je ihaaa: sve **òd_mōra dō_mōra...** od života do smrti.” (I svat)

(4) òd_stīda : od stīda

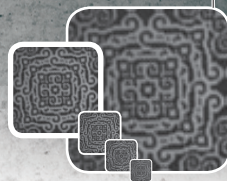
„Ne mogu **òd_stīda** – reče.” (Ajkuna)

(5) pñid_oči : prid òči

„I nemoj mi kalem i jaziju **pñid_oči.**” (Hasanagina majka)

(6) ù_oči : u òči

„...ne da da mu se lug siplje **ù_oči.**” (Beg Pintorović)

(7) òd_Boga : od Bòga

„Meni je **òd_Boga** dano da samo zlehude glase nosim!” (Hasko)

(8) ù_vodu : u vòdu

„Nego, u goru, **ù_vodu** za tobom.” (Hasanagina majka)

(9) ùz_djecu : uz djècu

„Majčino je da bude **ùz_djecu**, a ne da se lomata po gori za čoekom.
(Beg Pintorović)

(10) u pòmōć: ù_pomōć

„Poljičani hite **ù_pomōć** begu, hoćemo li i mi?” (Hasko)

Kako vidimo, pokazano je dosljedno prenošenje akcenta.

Zanimljivo je kako se izgovor Hasanagine majke,² primjeri (5) i (8), potčinjava prenošenju akcenta, i uprkos dijalekatskoj podlozi tumača uloge ovim vjerno odslikava bosanski govor, kao govor s tipičnom osobinom prenošenja akcenata na proklitiku.

Primjeri novog prenošenja akcenta

I kod primjera s novim prenošenjem akcenta na proklitiku, metatoniiju (kad silazni akcent mijenja ton i na klitici postaje uzlazni) imamo i kod primjera sa dugim akcentom, primjer (17) i kod primjera s prenošenjem kratkog silaznog akcenta (svi ostali primjeri).

(11) ù_vreću : u vrèću

„Kopje se **ù_vreću** ne može skriti.” (Beg Pintorović)

(12) ù_knjige : u knjìge

„Olovo valja mećat **ù_knjige**, a ne riječi.” (Abid)

² Darinke Đurašević (Đurašković), čiji organski idiom nije s bh. područja.

(13) ù_Bosnu : u Bòsnu

„...kako koji dođe ù_Bosnu...” (Beg Pintorović)

(14) ù_vjetar : u vjètar

„Nema zbora gdje se riječi ù_vjetar siju.” (Hasanagina majka)

Netipično za ulogu Hasanagine majke,³ i ovdje imamo prenošenje akcenta. Tumačimo to kao ustaljenost izraza: *u vjetar*.

(15) òd_šakē : od šākē

„Evo im òd_šakē do lakta, i njima i valiji.” (Hasanaga)

(16) nà_Krajini: na Kräjini

„Zar nas je puno vakih nà_Krajini?” (Hasanaga)

(17) dò_lākta : do lākta

„Evo im od šake dò_lākta, i njima i valiji.” (Hasanaga)

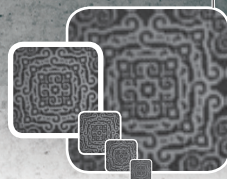
Kao i kod starog prenošenja, i ovdje su primjeri raspoređeni po skoro svim ulogama, ne izuzimajući ni ulogu Hasanagine majke, od koje se prenošenje akcenta nije očekivalo.

Primjeri bez prenošenja akcenta

Prenošenje silaznog akcenta na proklitiku po Vuku i Daničiću normativno nije obavezno, jer se tvrdi da: „Ova osobina nije obična u svim progresivnim govorima štokavskog dijalekta, pa zato nije ni obavezna u književnom izgovoru” (Peco 1987: 239). Ipak, poznato je da je osobina prenošenja akcenta tipična osobina bosansko-hercegovačkih govora. No, ovdje smo zabilježili neke primjere bez prenošenja.

³ Organski idiom glumice ne pripada bh. području.

(18) od stîda : òd_stîda

„Od **stîda!** Koliki je taj stid kad je nako od bega Pintorovića?”
(Hasanaga)

(19) na Kràjini : nà_Krajini

a) „Da ne bi Arapovića, trag bi vam se zameo i toprak zatro
na Kràjini.” (Hasanagina majka)

b) „Mi smo glava **na Kràjini**, a ne Arapovići.” (Beg Pintorović)

(20) u žilama : ù_žilama

„Pa kad čuje topot moga alata, krv će joj se lediti **u žilama** gospodskim.” (Hasanaga)

(21) za čòekom (za čòvjekom) : zà_čòekom (zà_čovjekom)

„Majčino je da bude uz djecu, a ne da se lomata po gori **za čòekom.**”
(Beg Pintorović)

(22) u svàtove : ù_svatove

„...majku mojih sirotica mame **u svàtove.**” (Hasanaga)

Osim za primjer (18), za sve primjere u kojima je izostavljeno prenošenje treba reći da se tu radi o trosložnim imenicama, a poznato je da se osobina odsustva prenošenja javlja kod trosložnih riječi, gdje: „...nema ni govora o skakanju akcenta na proklitiku” (Riđanović 2003: 22).

Međutim, osim za dva primjera odsustva prenošenja akcenta s imenice *Krajina*, u jednom primjeru zabilježen je i slučaj prenošenja akcenta s trosložne riječi, isto s imenice *Krajina*, u već spomenutom primjeru (16). Dakle, prenošenje je ipak moguće.⁴

⁴ Isto tako, našim Krajišnicima sasvim je uobičajeno da kažu: ù_*Krajini*, kao što uostalom i Hercegovci svakodnevno kažu: ù_*Čapljini*, iz_*Čapljine*, ù_*Jablanici* i sl.

Ali, radi se o izgovoru druge uloge (glumca), što međutim i ne mora biti razlog za drukčije izgovorno rješenje.⁵

Zanimljiv je slučaj neprenošenja kod primjera s imenicom *stid*, primjer (18), a gdje se ne može reći da je uzrok izostanka prenošenja dijalekatska pripadnost glumca.⁶ S iste je riječi akcenat prenesen, u primjeru (4). No, moguće je da ovdje akcent nije prenesen upravo kako bi se naglasila riječ *stid*. A, napominjemo, ne radi se o trosložnoj riječi.

Isto tako, vidjeli smo da je prenošenje prisutno i kod nekih trosložnih riječi. Također, ako bi red riječi bio drukčiji, u primjeru (21) može se pretpostaviti da bi prenošenje bilo prisutno, kao: „...a ne da se za_čoekom lomata po gori.”

Slično je i s primjerom (20), gdje kao da je *Hasanaga* namjerno izostavio prenošenje akcenta, kako bi se izvršilo naglašavanje, što svjedoči i red riječi s postpozicijom pridjeva: *u žilama gospodskim*, a ne uobičajeno: *u gospodskim žilama*.

Isto tako, što se tiče primjera (22) danas se sve više čuje oblik s prenošenjem: *ù_svatove*, što tumačimo kao *naviku*, *svakodnevicu* i sl.

Primjeri s nepravilnim prenošenjem akcenta

Imamo i jedan primjer pogrešno prenesenog akcenta (23), i jedan primjer (24) analoškog prenošenja.

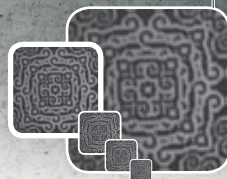
(23) *ù_pamet* : *ù_pamēt*

(N *pàmēt*)

„Nevjesta, uzmi se *ù_pamēt*.” (Hasanagina majka)

⁵ I *Hasanaga* i beg *Pintorović* sigurno osjećaju vladavinu *Krajinom* bliskom sebi. No, u jednom slučaju se *Krajina* naglašava (bez prenošenja), a u drugom je naglašena „*vladavina*”, pa stoga prenošenje, kao u primjeru (16).

⁶ Radi se o ulozi *Hasanagi*, koju igra *Josip Pejaković*.

(24) ù_goru : u gòru⁷

(N gòra)

„Nego, ù_goru, u vodu za tobom.” (Hasanagina majka)

U primjeru (24) imamo analoško prenošenje, netipično prenošenje uzlaznog akcenta na proklitiku, vjerovatno analoški prema: *vòda - vòdu - ù_vodu*.

U primjeru (23) se moglo očekivati samo staro prenošenje, što se nije desilo – akcentat je prenesen po pravilima novog prenošenja, s metatonijom, odnosno, promjernom kvaliteta. Dakako da vrijednost ovog akcenta nije dobra. Očekuje se da, ako je: *nāpamēt*, onda je i: *ù_pamēt*. Moguće je to pripisati individualnim govornim osobinama uloge.

Redukovanje postakcenatske dužine

Bilježimo i dva primjera redukovanja postakcenatske dužine, a zanimljivo je pogledati kojim govornicima pripadaju ovi primjeri.

(25) Àrapovićā : Àrapovićā

„Da ne bi Àrapovićā, trag bi vam se zameo...” (Hasanagina majka)

(26) djèčicě : djèčicě

„Žao mi je djèčicě, sine.” (Majka bega Pintorovića, majka Hasanaginice)

Ovaj primjer s genitivom množine tipična je osobina nekih standardnih normativa koji dopuštaju ispuštanje dužine na kraju riječi „standardni normativi prihvataju i izvjesne redukcije dugih postakcenatskih slogova, tj. prihvataju: *djèvojākā, sìnōvā, Amerikanāčā, Bòsanacā*, sa redukovanom posljednjom dužinom” (Peco 1987: 240).

⁷ Uporedi sa: *Crnu Gòru* i *Crnu Gòru*.

Međutim, kako se zna, ovo je tipično za područje srbijanskih govora, a bosanskohercegovački govori (hercegovački pogotovo) čuvaju dužine.

Vjerovatno svojstveno ličnosti tumača uloge majke⁸ bega Pintorovića, kao i u prvom primjeru gdje ulogu tumači Hasanagina majka, i u drugom primjeru imamo netipično za bosanski jezik redukovanu postakcenatsku dužinu.

Inače, osim u prethodna dva primjera, dužina se čuva dosljedno, kao:

(27) Pintórovíċā : Pintórovíċā

„Pitanje je koja će iduća navala sorit ovo gnijezdo **Pintórovíċā**, moj Abide.” (Beg Pintorović)

Ovdje možemo spomenuti i još jednu zanimljivost.

(28) mlâda : mlâdā

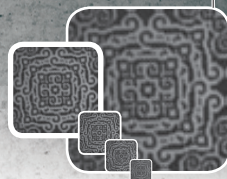
„Ako sada **mlâda** otkrije lice – nije više **mlâda!**” (II svat)

Na bosanskohercegovačkom jugu, u hercegovačkim govorima, već se ustalilo supstantivizirano *mlâda* (s imeničkim tipom deklinacije: mlada, mlad-i, mlad-e), u odnosu na ono sjeverno *mlâdā*, kao tipični pridjev određenog vida. Na primjeru iz drame *Hasanaginica* ne čuje se najbolje izgovor, ali postakcenatska dužina, iako je ima, dijelom je sigurno redukovana, ako ne i potpuno.

Kvalitativno-kvantitativne razlike i dvojaka akcenatska rješenja

Ovdje ćemo pokazati neke akcenatske dvostrukosti (dublete) po pitanju kvaliteta i kvantiteta akcenta, odnosno, intonacije i trajanja,

⁸ Ulogu majke Hasanaginice (bega Pintorovića) igra Zvezdana Ćorović.

a uzet ćemo i u razmatranje pojedina kolebanja, gdje bi se ustvari moralo raditi o jednom, a ne o dvama rješenjima.

Dileme u intonaciji (kvalitetu)

Kod dilema u intonaciji imamo određene specifičnosti i zanimljive funkcionalno-semantičke iznijansiranosti. Pogledajmo primjere.

(29) u mlādosti : u mladòsti

„Voljeli su se i u **mlādosti**.” (Hasanagina majka)

Ovo su dubletne akcenatske forme, slične nekim drugim primjerima, tipa: *sūdbinē* – *sudbinē*, a ovdje upotrijebljeno bez promjene akcenta: *mlādōst* – *mlādosti*, kao: *stārost* – *stārosti* i sl. Primjer *u mladòsti* više podsjeća na termin, kao oznaku vremena (životno doba), a prvi primjer, *u mlādosti*, kao da se odnosi na neku konkretnu *mlādost*, dakle, ne na oznaku *vremena*, nego oznaka *pojma*. Slično, oznaka *sudbinē* više liči na apstraktnu pojavu, a *sūdbinē* na tačno određen pojam, tj. konkretan primjer, kao: *sudbina da tako umre* i sl.

(30) sūdbinōm : sudbinōm

„Hoću da se odslen sam pogađam sa svojom **sūdbinōm**.” (Hasanaga)

„Mudžiza. **Sudbina**.” (I svat)

„**Sudbina**, Boga mi.” (II svat)

Dakle, jasno je da su ovo akcenatski dubleti, oba ovjerena u svojoj upotrebi. Svakako je više uobičajen oblik *sūdbina* koji bilježe i normativni rječnici.

U nekoliko narednih primjera radi se pak o dilemi, gdje bi vjerovatno trebalo postojati jedno rješenje, tj. tu nema funkcionalno-semantičkih razlika.⁹

⁹ No, poznati su već slični i u oba slučaja ovjereni dubleti: *tēbe* i *tēbe*, *mēne* i *mēne*, *òvāj* i *òvāj*, itd.

(31) stàzama : stàzama

„...a mi bivamo zaskočeni po ovim vrletima, po ovim **stàzama** i bogazama.” (Beg Pintorović)

Iako ovdje nije upotrijebljen za južno podneblje (hercegovački govori) uobičajeni silazni akcent, vidimo (za bosanske govore) uobičajenu varijantu s uzlaznim akcentom (up. Čedić i dr. 2010: 1070) – što se može protumačiti i porijeklom glumca koji tumači ulogu.¹⁰

(32) nèvolja : nèvolja

„Koja preša, Hasko? Je l' **nèvolja** kakva?” (Hasanaginica)

Iako u normativnim rječnicima stoji oblik *nèvolja*, u govoru Hercegovine uobičajen je i analoški oblik: *nèvolja*, koji pak ovdje nije upotrijebljen.

(33) Hādža : Hādža

(N Hādž)

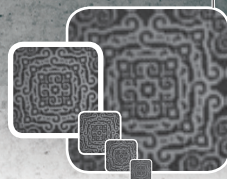
„...kad se vratio **sa Hādža**...” (Beg Pintorović)

Ovdje je neočekivani uzlazni akcent (mada se za razliku od hercegovačkih govora, u bosanskim govorima ovdje u genitivu čuje uzlazni akcent), stoga nema ni prenošenja na proklitiku. Međutim, imamo i: **Hādža** > **sà_Hadža**.

Promjena intonacije (kvaliteta) promjenom oblika riječi

Već je u literaturi utvrđen promjenjivi tip akcenta, s nekoliko vrsta (podtipova). Promjenom oblika riječi nekada dolazi do promjene intonacije, kao u primjerima:

¹⁰ Miralem Zubčević.

(34) žûpu: žúpu

(N žúpa)

„Moju **žûpu** su porobili.” (Beg Pintorović)

Pitanje je ima li ovdje promjene kvaliteta kod promjene oblika, ili akcent ostaje isti? Trebalo bi se koristiti istim (tj. uzlaznim) akcentom: žúpa – žúpu, a ovdje je upotrijebljen silazni. Bit će da se ovo može povezati s prisustvom analoškog akcenta: „Postoji težnja da se uopšti akcentat nominativa jednine i u akuzativu jednine imenica ženskog roda tipa *gláva*, *bráda*, odnosno imenica *kòza*, *vòda* pa da i tu imamo analoški akcentat: *brádu*, *kòzu*...” (Peco 1987: 240).

(35) snâgu : snágu

(N snága)

„...da pokaže **snâgu** koje nema...” (Beg Pintorović)

Ovdje je prisutna osobina promjene akcenta promjenom oblika riječi, odnosno, promjenjivi naglasni tip kao osobina pojedinih riječi (kao npr.: *grâd* – *grádu*). Pošto se čuje i nepromijenjeni oblik, moguće je ovaj slučaj također tretirati kao i druge slične akcenatske dublete, i kolebanja u takvim primjerima.

(36) málom : mâlom

(N mâl)

„A mi plaćamo **málom**, i glavom.” (Beg Pintorović)

Iako kod Škaljića (1966) stoji **mâl**, -ála (s promjenom intonacije kod promjene oblika), ovdje je bio očekivan oblik **mâlom**, kao *vrag* – *vragom*, *dan* – *danom* i sl., što je slično prethodnom primjeru. Očito je da je posuđenica prošla kroz svojstven način prilagođavanja u akcenatskom smislu te da se radi o analogijama prema domaćim riječima, kakav je pridjev neodređenog vida „mal”.

Dileme u trajanju (kvantitetu) akcenta

Postoji nekoliko zabilježenih primjera s dilemom u trajanju, i kod silaznih, i kod uzlaznih akcentata. Nekoliko takvih primjera sa silaznim akcentima imamo u nastavku.

(37) **křv : křv**

„Ja sam njihova **křv** i jezik.” (Beg Pintorović)

„Pa kad čuje topot moga alata, **křv** će joj se lediti u žilama gospodskim.” (Hasanaga)

Ovaj primjer svjedoči poznate akcenatske dublete, a koji mogu biti i slika dijalekatske pripadnosti glumaca. Kao osobina standardnog jezika, dugi akcent kod *slogotvornog r* počeo se skraćivati, odnosno, gubiti (v. Karavdić 2009).

(38) **krôv : kròv**

„Šaljete me pod tuđi **krôv**.” (Hasanaginica)

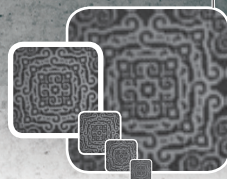
Iako normativi daju oblik *kròv*, ovdje je upotrijebljeno dijalekatsko *krôv*. U Rječniku MS/MH (1967: 82) stoji *krôv*, ali *kròva* (G), a u rječničkoj bazi *Hrvatski jezični portal* (sastavljenoj uglavnom po rječnicima V. Anića) stoji *kròv*, kako je i danas uobičajeno u Hercegovini, a s obzirom na *krôv – kròva*, bit će da je oblik *kròv* analoški prenesen u nominativ.

Također, akcenatske dublete po trajanju, imamo i kod primjera s uzlaznim akcentom, s tim što u prvom slučaju imamo i promjenu mjesta akcenta.

(39) **djètínjstva : djetínjstva**

„Nemoj, tako ti našeg **djètínjstva**.” (Hasanaginica)

U navedenom slučaju vjerovatno se radi, kako već rekosmo, o akcenatskim dubletima, ili pak o analoškom akcentu, kao: *drugárstvo* – *djetínjstvo*, i sl.

(40) ahiret : ahíret

„Naše glave odlaze na **ahíret**, a pamet ne dolazi.” (Abid)

Očekivani akcent bio je kratkouzlazni, kako se danas uobičajeno govori, a data je varijanta s dugouzlaznim akcentom koja je vjerovatno preovladavala u starijim govorima.

Akcentat dvosložnog glasa jat

Već je poznato kako su izgovorne vrijednosti dvosložnog jata u neslaganju s normativnim, gdje norma preporučuje kratki izgovor (zavisno od tipa, sa silaznom ili uzlaznom intonacijom) glasa jat, a praksa pokazuje da se drugi slog dvosložnog jata izgovara s dugim (silaznim, ili uzlaznim) akcentom: „Možda je najviše neslaganja u akcentu između savremenih ijekavskih govora i Vuka, to će reći između ijekavskog standarda i Vuka, u vrijednosti dvosložnih refleksa staroga vokala jat” (Peco 1987: 240). Tako je i u primjerima:

(41) gnijézdo: gnijèzdo

„Pitanje je koja će iduća navala sorit ovo **gnijézdo** Pintorovića, moj Abide.” (Beg Pintorović)

(42) rijêći : rîjeći

„Olovo valja mećat u knjige, a ne **rijêći**.” (Beg Pintorović)

I ovdje se, dakle, kao i na širem bh. govornom području, potvrđuje kršenje „pravila” o izgovoru dvosložne zamjene glasa jat, gdje pravilo kaže jedno, a praksa pokazuje drugo. (Isto je potvrđeno i u: Karavdić 2009.)

Upotreba etnika

Kad je u pitanju upotreba etnika, u tom slučaju bi trebalo postojati samo jedno izgovorno rješenje. Međutim, u našem korpusu i tu bilježimo dvostrukosti.

(43) **Pòljíčānā : Poljíčānā**

(izvorno: Poljica, Poljicanin)

„Kako razumih od mojijeh podložnika **Pòljíčānā**.” (Beg Pintorović)

Iako je ovjeren upotrijebljeni oblik *Pòljíčānā*, ovdje je bilo očekivano vidjeti oblik s dugim akcentom: **Poljíčānā**, kako ga je i izgovorio drugi glumac.

„**Poljíčāni** hite u pomoć begu, hoćemo li i mi?”

(Hasko)

U sljedeća dva primjera potvrđen je izvorni akcent etnika.

(44) **Omíšani : Òmišāni**

(izvorno: Òmiš, Omíšani)

„Abide, poručiceš **Omíšanima...**” (Beg Pintorović)

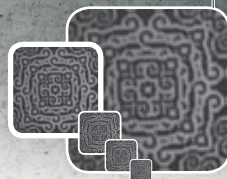
S obzirom na akcent izvornog oblika (Òmiš) potvrđen je i izgovor Omíšani, za razliku od teorijski mogućeg pogrešnog oblika Òmišāni / Òmišāni.¹¹

(45) **Mlèčani : Mlécāni**

(izvorno: Mlèci, Mlèčani)

„...bolje im je bilo moje prijateljstvo nego hiljadu **Mlèčānā**.” (Beg Pintorović)

¹¹ Slično je s oblikom Dizdār – Dizdāra (kako se izgovara izvorno), i s pogrešnom varijantom: Dizdāra, koja je mogla nastati samo od Dizdār. Dugouzlazni akcent ovdje je u korelaciji s kratkouzlaznim, u obliku nominativa.

Iako suprotan izgovor od prethodnog (dugouzlazni naspram kratkosilaznog akcenta), i ovaj put je s obzirom na izvorni oblik, izgovor u skladu s očekivanim.

Zaključak

U našoj analizi izdvojili smo pedesetak primjera imenica kod kojih smo propitivali različite prozodijske karakteristike. Kad je u pitanju prenošenje akcenta, potvrđeno je mišljenje da prenošenje po ortoepskoj normi nije obavezno, ali je moguće, i takva je slika stanja i u izgovoru na primjeru tv-drame *Hasanaginica*, jer ima primjera u kojima je prenošenje (s razlogom) manje očekivano. Akcent se ne prenosi najčešće u trosložnim riječima, mada i tu ima izuzetaka. Onda kada se akcent ne prenosi (čak i u nekim riječima koje nisu trosložne), radi se o potrebi za isticanjem i naglašavanjem imenice kojom je označen dati pojam. No, pošto je prenošenje na proklitiku uglavnom prisutno, zaključujemo da ova tv-drama principijelno čuva ovu osobinu bosanskih govora, pa čak i u izgovoru onih glumaca kod kojih se prenošenje nije očekivalo. Imamo i dva slučaja nepravilnog prenošenja – metatonija umjesto metataksa, te jedan slučaj analoškog prenošenja. No, kod istovremenog i prisustva i odsustva prenošenja možemo donijeti posebne zaključke – prenošenje može biti uslovljeno govornom situacijom, kontekstom, redom riječi, vanjezičkim elementima, dijalekatskom pripadnošću (porijeklom) glumaca i sl. Prisutan je (zabilježen) i velik broj akcenatskih dubleta. Kod kvalitativno-kvantitativnih prozodijskih obilježja postoje i određene dileme i dvostrukosti u intonaciji koje tumačimo funkcionalno-sematičkim raznolikostima, zatim i slučajeve kolebanja i analoškog akcenta kod promjene intonacije promjenom oblika riječi, te određene dvostrukosti u trajanju (kvantitetu), što je uglavnom posljedica dijalekatskih raznolikosti, ovjerenih akcenatskih dubleta i sl. U nekoliko slučajeva redukuje se postakcenatska dužina, a što ćemo (s obzirom na to da su to pojedinačni izuzeci) morati pripisati govorniku (govornim osobinama ličnosti glumca koji igra ulogu, njegovim ličnim jezič-

kim kompetencijama, porijeklu i sl.). U refleksu jata odstupa se od akcenta po Vuk-Daničićevom sistemu, kao i danas u bh. govorima. Zabilježeno je i jedno kolebanje kod upotrebe etnika. U primjerima nema riječi u kojima su prisutne dileme oko vezanosti silaznih akcenta za inicijalni slog.

Generalno kazano, televizijska drama *Hasanaginica* veoma dobro čuva akcenatske odlike naše općepotrebne govorne riječi i jezičke prakse (novoštokavski, četveroakcenatski sistem, prenošenje akcenta, prisutnost postakcenatske dužine, dugi akcent kod dvosložnog jata itd.).

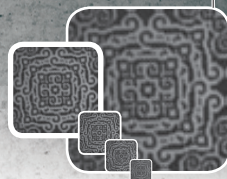
PROSODIC FEATURES OF NOUNS AT TV DRAMA „HASANAGINICA” (1983)

Abstract: This paper describes some important accentual features of nouns, on the example of the popular TV drama „Hasanaginica” (1983), written by Alija Isaković (1974). The aim is to examine our orthoepic norm on the example of media discourse, in this case TV shows speech features. Another aim is to find accentual doublets, and fluctuations in the distribution of prosodic features, especially by the quality and quantity of accents, in particular with regard to nonstationary and undetermined patterns of our normative accentology.

Keywords: prosody, accent, orthoepic norm, nouns, TV drama „Hasanaginica”, Vuk-Daničić accentuation

Izvor:

Hasanaginica, tv-drama (1983), produkcija TV Sarajevo. Reditelj: Aleksandar Jevđević. Producent: Božana Brkić. Video dostupan na: <http://www.youtube.com/watch?v=s4Ku0BhGvx4> (28. 10. 2014)

Literatura:

- Čedić, Ibrahim i dr. (2010): *Rječnik bosanskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo, 2. izdanje
- Daničić, Đuro (1925): *Srpski akcenti*, Srpska kraljevska akademija, Beograd – Zemun
- Delaš, Helena (2013): *Hrvatska preskriptivna akcentologija*, Pergamena, Zagreb
- Hrvatski jezični portal (HJP)*: <http://hjp.novi-liber.hr>; pristup: decembar 2014.
- Kalajdzija, Alen (2009): „Nedosljednost prenošenja silaznih naglasaka na proklitike u morfološkim i leksičkim ategorijama”, *Bošnjački pogledi na odnose između bosanskog, hrvatskog i srpskog jezika*, Institut za jezik, Sarajevo i Institut für Slavistik der Karl-Franzens-Universität, Graz
- Karavdić, Zenaida (2009): „Silazni akcenti i dužine u bosanskom jeziku – norma i stvarno stanje”, Zbornik radova sa međunarodnog slavističkog naučnog skupa: Njegoševi dani 1, (407–419) Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, Nikšić
- Peco, Asim (1987): „Vuk-Daničićevi akcenatski principi i naša standardna prozodijska norma”, str. 236 –241, u: Peco, Asim (1987): *Iz jezičke teorije i prakse*, Naučna knjiga, Beograd
- Riđanović, Midhat (2003): *Totalni promašaj*, [Prikaz gramatike bosanskoga jezika Dž.Jahića, S. Halilovića, I. Palića], Drugo izdanje, Sarajevo: Šahinpašić
- Rječnik MS/MH (1967): *Rječnik srpskohrvatskog književnog jezika, knjiga I–VI*, Novi Sad – Zagreb: Matica srpska – Matica hrvatska
- Škaljić, Abdulah (1966): *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo
- Talić, Aida (2014): „On clitics, their place in the prosodic structure, and accent”, Michigan Slavic Publications, FASL 23, Berkeley, California